

SAMENWERKEN IN EN MET MOSKEËN

SAMENLEVINGSOPBOUW
Antwerpen stad

Inspiratie om samen met moskeeën te werken
aan het samenleven en engagement van
bewoners in buurten

INHOUDSTAFEL

Inleiding P. 3

Aanpak op de wijze van Samenlevingsopbouw P. 6

 Tips om samen te werken met moskeeën P. 10

1. Openheid en respect voor de leefwereld van moslims P. 11
2. Wat weet je over islam en de werking van moskeeën? P. 11
3. Wat weet je al over deze specifieke moskee? P. 13
4. Hoe start je? Je introductie is belangrijk P. 14
5. Neem tijd om elkaar te leren kennen P. 15
6. Bouw vertrouwen op P. 18
7. Communiceer op maat P. 19
8. Hoe flexibel kan je zijn? P. 20
9. Hoeveel ondersteuning kan en wil je bieden? P. 21

 Hoe werkte het project Omnia samen met moskeeën?
Inspiratie uit Oud-Borgerhout P. 22

1. Organiseren van infomomenten P. 23
2. Ondersteuning van straat- en buurtfeesten P. 24
3. Ondersteuning opendeurdag van de moskee P. 26
4. Een moskee toeleiden naar bestaande initiatieven P. 28
5. Een netwerk van moskeeën P. 30
6. Op weg naar vernieuwing in de moskee P. 42

Dankwoord P. 51

Colofon P. 51

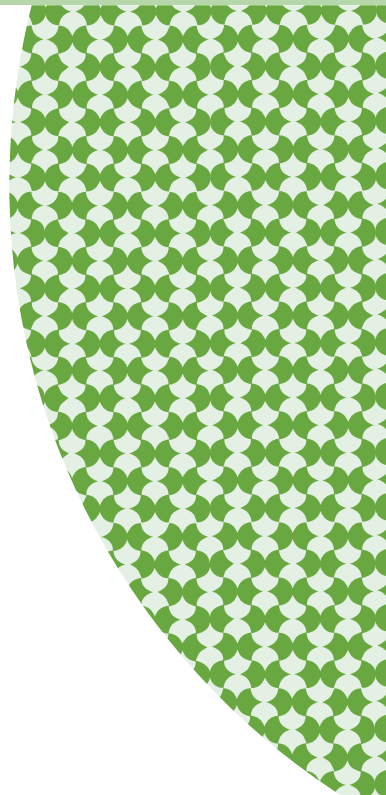
INLEIDING

KORTE INTRO

Samenwerken in en met moskeeën is een publicatie van Samenlevingsopbouw Antwerpen stad vzw. Deze publicatie biedt inspiratie vanuit het opbouwwerkproject **Omnia / Hoop** **p.8**. Het project liep tussen 2009 en 2015 in Oud-Borgerhout. De resultaten zijn gerealiseerd met middelen van

de stad Antwerpen en de financiering van de Vlaamse gemeenschap voor de sector Samenlevingsopbouw. Het project Omnia was onmogelijk zonder de steun van de vrijwilligers en bestuursleden van meewerkende moskeeën van Borgerhout en het **Moskeeën Overleg Borgerhout (MOB)** **p.30**.

MOSKEEËN BOUWEN MEE AAN DE LOKALE GEMEENSCHAP

WAAROM SAMENWERKEN IN EN MET MOSKEEËN?

Wat denk jij als jij aan een moskee denkt? Is het de plaats waar je vader vijf keer per dag gaat bidden? De plaats waar je graag of soms minder graag Arabische les volgde? Of waar je afscheid neemt van overleden geliefden? Of kwam je zelf nog nooit in een moskee? Heb je enkel de plaats in je hoofd waar op vrijdagmiddag veel mensen buitenkomen? Of wantrouw je moskeeën door wat je hoort op het nieuws?

Of een moskee voor jou nu een huis van vertrouwen is of een huis van wantrouwen, ze spelen in veel buurten een belangrijke gemeenschapsvormende rol. Vaak zijn moskeeën een vaste waarde in een buurt. De meeste bezoekers wonen in de omlig-

gende straten. Er komen heel verschillende mensen los van klasse of opleidingsniveau. Het zijn centrale ontmoetingsplaatsen. Mensen doen er vrijwilligerswerk, organiseren er activiteiten en vorming. Een moskee heeft geen sluitingsuren. Je kan er elke dag terecht en er is altijd een bestuurder aanwezig. Moskeeën hebben een sleutelrol in een lokale gemeenschap. Redenen genoeg dus om het samenwerken met een moskee te overwegen.

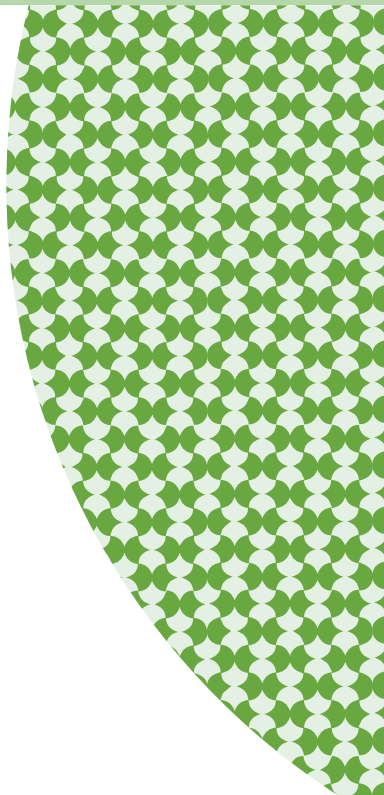
Ben je zelf al actief in een moskee? Wil je je engageren in de samenleving? Zoek je professioneel naar manieren om gemeenschapsvormende projecten op te zetten? Wil je met een diverse groep bewoners samenwerken in een buurt? Voor jou schreef Samenlevingsopbouw deze publicatie.

GEEN UNIVERSELE HANDLEIDING WEL INSPIRATIE UIT DE PRAKTIJK

Het opbouwwerkproject Omnia van Samenlevingsopbouw werkte 6 jaar intensief samen met mensen van Marokkaanse origine in Oud-Borgerhout. In de zoektocht om het engagement van bewoners van Marokkaanse origine te stimuleren, te ondersteunen en meer slagkracht te geven, kwamen zij terecht bij de Borgerhoutse moskeeën. De opbouwwerkers werkten samen met verschillende sleutelfiguren en organisaties met een Marokkaanse migratieachtergrond. De samenwerking met moskeeën en hun vrijwilligers vormde een groot deel van hun activiteiten. Ze kregen een goed beeld op de krachten, maar ook op de noden van moskeeën.

Deze publicatie is ontstaan op basis van hun ervaringen en de feedback van de vele vrijwilligers en bestuurders die actief zijn in moskeeën. Het is geen vast omlijnd stappenplan. Lees het als ervaringen die gebonden zijn aan tijd en context.

De publicatie geeft een antwoord op de vaak gestelde vraag: "Hoe werken jullie samen met moskeeën?". Samenlevingsopbouw hoopt dat jij inspiratie haalt uit deze ervaringen. En dat jij zoekt naar je eigen aanpak op maat van de moskeeën in jouw buurt, op maat van jouw engagement, organisatie, opdracht of droom.

AANPAK OP DE WIJZE VAN SAMENLEVINGSOPBOUW

Wat doet Samenlevingsopbouw?

[Samenlevingsopbouw in Vlaanderen en Brussel](http://www.samenlevingsopbouw.be) [WWW.SAMEN-](http://www.samenlevingsopbouw.be)

[LEVINGSOPBOUW.BE](http://www.samenlevingsopbouw.be) brengt maatschappelijk kwetsbare mensen samen. Samen met mensen die het moeilijk hebben gaan opbouwwerkers op zoek naar innovatieve oplossingen voor problemen. Bewoners zetten hun eigen krachten in om maatschappelijk en politiek gehoord te worden. Ze zetten politici aan tot een socialer en meer participatief beleid. Ze werken daarvoor samen met tal van organisaties.

Moskeeën Overleg Burgerhout in gesprek met politici naar aanleiding van de verkiezingen in 2014.

Wat wil Samenlevingsopbouw bereiken?

- solidariteit tussen diverse groepen
- gelijke kansen en grondrechten voor iedereen
- een beleid dat afgestemd is op de noden en behoeften van mensen die het moeilijk hebben
- actief burgerschap
= bewoners zetten stappen om zaken te veranderen en problemen aan te pakken

Samenlevingsopbouw in een superdiverse samenleving

We leven in een superdiverse samenleving met mensen die uit alle hoeken van de wereld komen. Nooit leefden mensen van zoveel verschillende etnische, taalkundige, culturele en religieuze achtergronden samen. Samenlevingsopbouw werkt in een voortdurend veranderende samenleving. De visie van Samenlevingsopbouw is pluralistisch. Samenlevingsopbouw redeneert niet in termen van 'wij' en 'zij'. "Is de huidige werkwijze nog aangepast aan de veranderde context?" is de centrale vraag. Het uitgangspunt is dialoog en onderhande-

ling. Over maatschappelijke spanningsvelden heen gaat Samenlevingsopbouw in dialoog met maatschappelijk kwetsbare groepen, met het maatschappelijk middenveld en met het beleid. Samenlevingsopbouw zoekt naar onderhandelingsruimte tussen wat gemeenschappelijk is en wat verschillend is.

Samenlevingsopbouw in Borgerhout

Samenlevingsopbouw is sinds eind jaren '80 actief in [Oud-Borgerhout](http://www.samenlevingsopbouw.be/antwerpenstad) www.samenlevingsopbouw.be/antwerpenstad. Een team van opbouwwerkers en vrijwilligers organiseren activiteiten voor een brede groep bewoners. Samenlevingsopbouw richt zich vooral op Oud-Borgerhout, het gebied binnen de stadsring met 30.000 bewoners.

Bewoners van Marokkaanse origine in Oud-Borgerhout: veel bewoners, weinig stem

In Oud-Borgerhout is meer dan 1/3de van de bewoners van Marokkaanse origine. Oud-Borgerhout heeft een actief verenigingsleven.

Toch stelden de opbouwwerkers van Samenlevingsopbouw in 2008 volgende zaken vast in Oud-Borgerhout.

- De stem van bewoners van Marokkaanse origine bleef ondervertegenwoordigd bij beleidsbeslissingen. Hun mening werd niet vertolkt op de traditionele inspraakvergaderingen en infomomenten.
- Verenigingen met bewoners van Marokkaanse origine maakten weinig gebruik van het bestaande ondersteuningsaanbod van de stad om straatfeesten, buurtinitiatieven of poetsacties op te zetten.
- Bewoners van Marokkaanse origine hadden wel ideeën maar hadden vaak moeite om hun ideeën te realiseren.
- Veel diensten, organisaties en beleidsmakers die actief waren in Oud-Borgerhout slaagden er niet in om contact te leggen met sleutelfiguren van Marokkaanse origine. Zo konden ze hun diensten niet voorstellen aan een grote groep bewoners en konden ze hun aanbod niet beter afstemmen op de noden van bewoners met een migratieachtergrond.

Het opbouwwerkproject Omnia / Hoop in Oud-Borgerhout

In 2009 startte Samenlevingsopbouw het project 'Omnia' wat 'hoop' betekent in het Arabisch. Het is ook een afkorting voor 'Ondersteuning van Marokkaanse Initiatieven in Antwerpen'. Met het project Omnia zochten opbouwwerkers manieren om het engagement van bewoners van Marokkaanse origine te stimuleren, te ondersteunen en meer slagkracht te geven. Ze deden dat door:

1. intensief samen te werken met (bewoners)groepen, verenigingen en moskeeën.

"Opbouwwerker Driss heeft ons vertrouwen gekregen door te luisteren. Een luisterend oor is belangrijk. Hij vroeg ook naar onze noden. We konden aan hem al onze vragen stellen die we als moskee hadden. Hij gaf dan verschillende opties en verwees ons naar de juiste dienst. We kenden namelijk veel diensten niet. We kregen zo het gevoel dat hij de moskee wilde helpen."

(YOUSSEF, MOSKEE HAMZA)

2. initiatieven te ondersteunen zoals straat- en buurtfeesten, buitenspeeldagen, lezingen in het districts-huis, bloembakkenacties of opendeurdagen van moskeeën voor de buurt.

"Ik kreeg een vraag van enkele bewoners van Marokkaanse origine die een fietstocht wilden organiseren. Ik luisterde en vroeg door waarom ze dit wilden. Ze hadden niet stilgestaan bij wat er allemaal bij zo'n fietstocht komt kijken, bijvoorbeeld begeleiding door de politie. Ik bereidde dit met hen voor te brainstormen over een concept en thema. Ik bracht hen in contact met andere verenigingen, diensten en het District Borgerhout. Borgerhout fietst! was het resultaat en in 2015 vond al de 4de editie plaats. Jaar na jaar hadden de organisatoren steeds minder ondersteuning nodig."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

3. moskeeën te ondersteunen. Ze deden dit onder andere door de opstart van overleg tussen moskeeën in Borgerhout en de versterking van moskeebesturen.

"Echt goed dat we vragen konden stellen aan opbouwwerkers Driss en Geert rond de brandveiligheid van onze moskee. We kregen moeilijke documenten. Als we dit niet in orde konden brengen, bestond de kans dat onze moskee zou sluiten."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

'Borgerhout fietst!' brengt buurtbewoners met verschillende achtergronden samen.

TIPS OM SAMEN TE WERKEN MET MOSKEEËN

Samenlevingsopbouw werkte zelf 6 jaar samen met moskeeën in Oud-Borgerhout. Ze brachten ook veel diensten in contact met moskeeën. Wat viel hen op in de eigen samenwerking en in de samenwerking tussen organisaties, diensten en moskeeën?

Hier vind je de aandachtspunten van Samenlevingsopbouw op een rijtje:

1. Openheid en respect voor de leefwereld van moslims. [P. 11](#)
2. Wat weet je over islam en de werking van moskeeën? [P. 11](#)
3. Wat weet je al over deze specifieke moskee? [P. 13](#)
4. Hoe start je? Je introductie is belangrijk. [P. 14](#)
5. Neem tijd om elkaar te leren kennen. [P. 15](#)
6. Bouw vertrouwen op. [P. 18](#)
7. Communiceer op maat. [P. 19](#)
8. Hoe flexibel kan je zijn? [P. 20](#)
9. Hoeveel ondersteuning kan en wil je bieden? [P. 21](#)

Moskee Kebdana is een verdeelpunt van bloembakken voor de omliggende straten die poetsen tijdens de jaarlijkse Lentepoets.

1. OPENHEID EN RESPECT VOOR DE LEEFWERELD VAN MOSLIMS.

- Moslims en niet-moslims kunnen samenwerken met moskeeën. Maar vraag jezelf af hoe je vooraf denkt over moslims, moskeeën of zelfs een specifieke moskee. Enkel door je bewust te zijn van je eigen vooroordelen en ervaringen kan je open zijn en respect tonen voor de leefwereld van mensen.
- Hou rekening met mogelijke cultuurspecifieke elementen, zonder te snel alles toe te schrijven aan cultuur. Met een bredere blik dan enkel cultuur let je onder andere ook op opleidingsniveau, leeftijd, sociale klasse of persoonlijke eigenschappen. Er zit meer in mensen hun rugzak dan hun religie of cultuur. Maar hou er rekening mee dat sommige thema's voor sommige mensen binnen moskeeën gevoelig kunnen zijn. Informeer je vooraf of let op signalen.

"Je hebt te maken met een moskee, dus hou ook rekening met godsdienst. Alles is bespreekbaar, maar niet alles kan uitgevoerd worden."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

2. WAT WEET JE OVER ISLAM EN DE WERKING VAN MOSKEEËN?

Bij een samenwerking met een moskee is het belangrijk om wat achtergrondinformatie te hebben over de islambeleving in jouw buurt en de werking van moskeeën.

Uit de ervaringen in Oud-Borgerhout bleken volgende punten belangrijk:

- Een moskee is een huis van gebed. Daarnaast is het ook een ontmoetingsplek tussen verschillende generaties, aanspreekpunt voor (religieuze) vragen of plaats voor liefdadigheid.
- Verschillende moskeeën bestaan al tientallen jaren en zijn opgericht door de eerste generatie migranten. In eerste plaats om hun godsdienst te beleven en kennis door te geven over hun geloof aan de volgende generaties.
- De imam is alleen verantwoordelijk voor de eredienst. De imam geeft ook de vrijdagpreek. Het kan dat de imam ook andere taken opneemt.
- Het bestuur is verantwoordelijk voor het beheer van de moskee, neemt beslissingen en kan ingaan op vragen van externen. De meeste moskeeën zijn een vzw en hebben

vzw-statuten met daarin onder meer het overzicht van de bestuursleden.

- Het algemeen belang voor de leden van de moskee is dat:
 - › zij hun religie op een rustige, vredige manier in hun moskee kunnen beleven,
 - › hun moskee een positief imago heeft bij moslims en anderen,
 - › ze een imam hebben voor het dagelijkse gebed en het vrijdaggebed, iemand die de koran goed beheerst.
- Naast deze kernbelangen wensen ze ook dat:
 - › de moskee op tijd open gaat voor de gebedsmomenten,
 - › het hele gebouw (bidplaats, toiletten , trappen) in orde is: goede verwarming in de winter, een goed tapijt, een goede wasplaats met warm water en goede verlichting,
 - › de moskee proper is.

Gebedsruimte moskee Ennassr

Een gebedsruimte van moskee Kebdana.

3. WAT WEET JE AL OVER DEZE SPECIFIEKE MOSKEE?

Voor Samenlevingsopbouw contact opnam met een moskee, gingen ze zelf op zoek naar informatie.

Zaken die ze onder andere uitzochten zijn:

- In welke buurt (straten en omgeving) is de moskee gevestigd? Wat weten we al van deze buurt?
- Kennen we al iemand van deze moskee? Een vrijwilliger van de moskee of iemand die er regelmatig komt?
- Wie zetelt er in het bestuur van de moskee? Vinden we een [overzicht van de bestuurders in de publieke vzw-statuten?](#)
WWW.EJUSTICE.JUST.FGOV.BE/CGI_TSV/TSV.PL Kennen we die mensen al?
- Heeft een (ex-)medewerker van je dienst of andere dienst al contact opgenomen en/of samengewerkt met de moskee? Hoe heeft die persoon dit aangepakt en ervaren? Met welke verantwoordelijke of bestuurslid is er dan contact opgenomen en is deze persoon nog actief bij de moskee?
- Heeft de moskee in het verleden al gewerkt rond bepaalde thema's?

4. HOE START JE? JE INTRODUCTIE IS BELANGRIJK.

- Denk goed na voor je een vraag wilt stellen aan de moskee. Komt dit ook tegemoet aan noden, vragen en belangen van de moskee?

"We krijgen veel vragen van diensten. Op den duur leg je die opzij. Best afkomen met interessante dingen /projecten. Gewoon afkomen met een folder heeft weinig zin."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

- Overweeg goed wanneer je de moskee wilt betrekken, bijvoorbeeld wanneer je een project wilt uitwerken is het goed om moskeeën al vanaf het begin te betrekken.

"Als je iets groots wilt organiseren met een moskee is het belangrijk ons niet pas op einde te betrekken. Zo kunnen we mee nadenken en een inbreng doen."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

- Hoe je een moskee het beste contacteert hangt af van moskee tot moskee.
 - › Via een dienst in de wijk die al contacten heeft met de moskee.
 - › Tijdens een initiatief van de moskee, bijvoorbeeld een opendeurdag of straatfeest.
 - › Door naar de moskee te gaan en te vragen naar een verantwoordelijke (bijvoorbeeld een bestuurslid of actieve vrijwilliger). Over het algemeen is het ideale moment rond de tijd van de gebeden (*deze kan je terugvinden op het internet, door gebedstijden België te googlen*). Eventueel kan je achteraf vragen of je vraag besproken werd in het bestuur en wanneer er terug een overleg is.
 - › Je vraag mailen of telefonisch doorgeven aan de moskee.

"Iemand van een dienst kan naar onze moskee komen. Vrijdag is een goede moment. Iedereen kan ons ook altijd mailen of bellen."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

5. NEEM TIJD OM ELKAAR TE LEREN KENNEN.

- Het is belangrijk om je dienst goed voor te stellen. Door de complexiteit van de administratie en diensten is het niet altijd gemakkelijk voor vrijwilligers om een zicht te krijgen op welke diensten er bestaan. Hier moet voldoende tijd in geïnvesteerd worden. Wat jij als vanzelfsprekend beschouwt (bijvoorbeeld wat de organisatie doet en wat nuttig is voor de moskee) is dat niet noodzakelijk voor anderen.

"In onze moskee zijn er nu bijna geen vrijwilligers die alle diensten kennen en ermee contact kunnen opnemen. Het is belangrijk dat de diensten die iets in de wijk willen organiseren naar ons komen. Ze kunnen dan uitleggen wat ze doen en duidelijk maken wat ze verwachten."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

"Opbouwwerker Driss heeft deuren geopend. Hij gaf mogelijkheden / kansen door die de overheid biedt. Voor we Driss kenden waren deze mogelijkheden minder bekend."

(YOUSSEF, MOSKEE HAMZA)

- Hoe beter je de moskee leert kennen, hoe gemakkelijker je zal samenwerken. Dit kan op verschillende manieren. De opbouwwerkers van het project Omnia deden dit onder meer door:
 - › in gesprek te gaan met een bestuurslid, voorzitter of imam.
 - › geregeld aanwezig te zijn in de moskee en in open dialoog te gaan met vrijwilligers, bestuursleden en bezoekers.

Door oprecht interesse te tonen in wat het bestuur en de vrijwilligers van de moskee doen leerden de opbouwwerkers van Samenlevingsopbouw de moskeeën echt goed kennen. Je kan praten over zaken die al gerealiseerd zijn in de moskee, over dingen die verbeterd zijn en dingen die ze in de toekomst graag willen in de moskee en in hun buurt.

EEN MOSKEE LEREN KENNEN

Een moskee leer je niet kennen door een interview met vragen en antwoorden. Een dialoog met respect, empathie en authentieke betrokkenheid werkt het best. Een kruisverhoor schrikt af. Geef mensen niet het gevoel dat je hen komt controleren of bespioneren. Als je een controle-opdracht hebt, leg dan duidelijk uit waarom en waarover. De opbouwwerkers leerden moskeeën goed kennen door hun aanwezigheid en gesprekken met bestuurders, voorzitters en imams.

De onderwerpen die ze onder andere bespraken om moskeeën te leren kennen:

- Hoeveel bezoekers komen er over de vloer en komen ze uit de buurt?
- Wie komt er naar deze moskee? Hoe divers is dat publiek? (bijvoorbeeld leeftijd, geslacht, jong, oud, etnische afkomst)
- Worden er andere activiteiten dan erediensten in de moskee georganiseerd? Waarom wel of niet? Welke en wie organiseert ze?
- Hoeveel tijd brengen mensen in de moskee door? Blijven ze langer in de moskee na het bidden of niet?
- Wat doen de bezoekers voor en na het bidden?
- Hoe groot is het gebouw en voor welke activiteiten worden de lokalen gebruikt (eredienst, leslokaal,...)?
- Hoe is de moskee ontstaan en door wie werd ze opgericht? (Geschiedenis is heel belangrijk om de huidige werking te begrijpen.)
- Hoe is de moskee georganiseerd? Hoe verloopt de communicatie? Is er een vergadercultuur in de moskee? Werken ze met een agenda? Zijn er plannen op lange termijn?
- Wie zijn de sleutelfiguren binnen de moskee? Welke rol hebben ze?
- Wie zetelt in het bestuur?
- Hoe worden beslissingen genomen? Worden bestuursleden betrokken bij belangrijke beslissingen?

- Wat leeft er? Wat vinden bestuurders, vrijwilligers, bezoekers of imam belangrijk?
- Wat is de draagkracht van de vrijwilligers?
 - › Wordt de verantwoordelijkheid gedeeld tussen vrijwilligers?
 - › Hoeveel vrijwilligers zijn er?
 - › Is er een goede samenwerking en taakverdeling tussen de vrijwilligers?

Rondleiding in moskee Bilal tijdens hun opendeurdag voor de buurt.

Straatfeest van moskee Hamza tijdens hun opendeurdag na de verbouwingen en werken om de brandveiligheid in orde te brengen.

6. BOUW VERTROUWEN OP.

- Als je contact opneemt met een moskee speelt je basishouding een grote rol bij het al dan niet slagen van de samenwerking. Zo zijn een open houding en respect erg belangrijk. Neem tijd. Moskeeën sporadisch aanspreken voor een activiteit of vraag, heeft weinig kans op slagen.
- Vertrouwen bouw je op door mensen te helpen met hun vragen, ook als deze afwijken van je eigen aanbod of je eigen vraag. Je moet niet alle problemen willen oplossen, maar wel een luisterend oor aanbieden en goed doorverwijzen naar de geschikte dienst of organisatie. Je respectvolle en open houding blijkt uit hoe je dit aanpakt.
- Luister naar vragen en noden van moskeeën. Wat kan je als dienst of organisatie voor hen betekenen? Hoe kan je ze makkelijk bereiken?
- Beschouw de vrijwilligers van de moskee als een volwaardige gesprekspartner.

7. COMMUNICEER OP MAAT.

Binnen moskeeën ondervind je grote verschillen qua kennis van Nederlands. Er zijn bezoekers en vrijwilligers die in België opgegroeid zijn, maar ook mensen die zelf migreerden en soms een beperkte kennis van het Nederlands hebben. Ook mensen die al lang in België wonen slagen er niet altijd in om het Nederlands goed onder de knie te krijgen (meer info over de grote verschillen vind je in het filmpje [‘Snel Nederlands leren? Pol Goossen vertelt.’](#) dat Samenlevingsopbouw maakte)

 WWW.SAMENLEVINGSOPBOUW.BE/NIEUWS/228-ANIMATIE-SNEL-NL-LEREN

Als je in gesprek gaat of informatie wilt geven aan vrijwilligers, bestuursleden en / of bezoekers, hou dan rekening met hun kennis van het Nederlands.

Aandachtspunten hierbij zijn:

- Rekening houden met de diversiteit van de groep. Door bijvoorbeeld gebruik te maken van eenvoudige woorden, korte zinnen en geen vakjargon te gebruiken.
- Gebruik maken van visueel materiaal, bijvoorbeeld pictogrammen (pictogrammen vind je bijvoorbeeld op [sclera](#)

WWW.SCLERA.BE of bij [the nounproject](#) THENOUNPROJECT.COM

“We merkten dat de kennis over vzw-wetgeving zeer beperkt was bij veel vrijwilligers. We schreven eerst de uitleg op flappen. We maakten nadien een PowerPoint met eenvoudige uitleg via pictogrammen en foto's.

De uitleg werd zo sneller begrepen.”

(MATTIA, OPBOUWWERKER)

- Afhankelijk van de doelgroep die je wilt bereiken, kan het nodig zijn om te vertalen. Belangrijk hierbij is dat er niet enkel letterlijk, maar ook inhoudelijk correct en verstaanbaar wordt vertaald.

8. HOE FLEXIBEL KAN JE ZIJN?

- De tijd die je nodig hebt voor je project of activiteit hangt af van je doelen en de aanpak van jou, je organisatie of dienst op korte en lange termijn

"Als je intensief wilt samenwerken met moskeeën vraagt dit veel tijd. Vanaf 2009 was 1 voltijdse medewerker bezig met het project Omnia, vanaf 2013 zelfs 1,5 voltijdse."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

- Hoe lang een gesprek of activiteit duurt is afhankelijk van de mensen van de moskee waar je mee werkt. Ook het gepaste moment is afhankelijk van hen.

"Ik sprak af met de vrijwilligers, afhankelijk wanneer het voor hen paste: overdag, maar ook 's avonds en in het weekend. Ook activiteiten vonden vaak op het moment van hun keuze plaats."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

- Als je een activiteit plant is het belangrijk om te vragen aan een verantwoordelijke wat een geschikt moment is. Bijvoorbeeld rekening houdende met de gebedsmomenten.

- Ook vrijwilligers zijn vaak flexibel en proberen hun agenda indien mogelijk aan te passen voor overleg en activiteitenmomenten. Vrijwilligers doen heel veel en zijn soms overbevraagd.

Straatfeest georganiseerd door moskee De Koepel.

9. HOEVEEL ONDERSTEUNING KAN EN WIL JE BIEDEN?

- In veel moskeeën is er nood aan veel ondersteuning. Maar hoeveel ondersteuning kan jij bieden? Het is belangrijk dat je duidelijke afspraken maakt over wat je van elkaar verwacht.

"Van een dienst verwachten we ondersteuning.

Wij werken met vrijwilligers. Sommige zaken vragen veel tijd zoals verslagen maken en voorbereidingen. Het is niet altijd makkelijk te combineren met werk en privé."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

- Het is belangrijk om moskeeën te ondersteunen bij het organiseren van activiteiten als dat nodig is. Met positieve ervaringen groeit het vertrouwen en de motivatie om het vaker te doen. Bij sommige moskeeën in Oud-Borgerhout vroeg dit in het begin soms zeer intense ondersteuning. Dit verminderde wel stelselmatig. Neem echter geen taken over. Ondersteun zodat vrijwilligers de taken in de toekomst zelf opnemen.

Buurtbewoners nemen deel aan workshop kalligrafie tijdens de opendeurday van moskee Bilal

HOE WERKTE HET PROJECT OMNIA SAMEN MET MOSKEEËN? INSPIRATIE UIT OUD-BORGERHOUT

Verhalen uit de praktijk

Het project Omnia van Samenlevingsopbouw werkte zes jaar intensief samen met moskeeën. Samen zetten ze verschillende soorten activiteiten en trajecten op. Het resultaat is dat moskeeën een uitdrukkelijker plaats innemen in het gemeenschapsleven in Oud-Borgerhout. Ze zetten zelf activiteiten op zoals infomomenten, buurtfeesten en opendeurdagen. Ze zijn betrokken bij andere activiteiten in de wijk. Ze werken samen met andere moskeeën, leren van elkaar en werken aan de versterking van hun eigen werking.

Inspiratie voor professionele medewerkers en vrijwilligers

De ervaringen van opbouwwerkers, vrijwilligers en bestuurders van Borgerhoutse moskeeën kunnen inspiratie bieden voor het samenwerken in en met moskeeën op andere plaatsen en in andere omstandigheden.

Sommige activiteiten of trajecten met moskeeën zijn vooral inspirerend voor **professionele medewerkers en vrijwilligers van diensten en organisaties die willen samenwerken met moskeeën**. Mensen die willen werken met een actieve ontmoetingsplaats in hun buurt, lokale moslims willen betrekken of het lokaal verenigingsleven willen stimuleren.

1. Organiseren van infomomenten [P. 23](#)
2. Ondersteuning van straat- en buurtfeesten [P. 24](#)
3. Ondersteuning opendeurdag van de moskee [P. 26](#)
4. Een moskee toeleiden naar bestaande initiatieven [P. 28](#)

Andere activiteiten of trajecten zijn inspirerend voor **medewerkers die tijd kunnen vrijmaken om moskeeën intensiever te ondersteunen** en / of **actieve vrijwilligers van moskeeën**.

5. Het opzetten van een netwerk van moskeeën [P. 30](#)
6. Werken aan vernieuwing binnen moskeeën [P. 42](#)

1. ORGANISEREN VAN INFOMOMENTEN

- Bij de **tips** p. 9 las je hoe belangrijk het is om tijd te nemen en je dienst goed voor te stellen. Net zoals de ervaringen binnen het project Omnia aangaven, kan het interessant zijn voor je dienst of organisatie om een infomoment te organiseren in de moskee. Het is een wederzijdse kennismaking.

“De infomomenten die we samen met de mutualiteiten organiseerden in verschillende moskeeën waren zeer succesvol.

Er waren vaak meer dan 60 bezoekers aanwezig.”

(DRISS, OPBOUWWERKER)

- Het is belangrijk om de thema's te kiezen op basis van de vragen, noden en prioriteiten van de doelgroep die de moskee bereikt.

“Bij de eerste gesprekken met de bestuursleden en vrijwilligers van de moskeeën bleek dat er veel vragen waren rond energiefacturen en over de mutualiteit. En dat mensen niet wisten welke diensten hierrond werken. De moskeeën hebben dan gekozen rond welke prioriteiten ze een infomoment wilden organiseren.” **(DRISS, OPBOUWWERKER)**

- Een goede voorbereiding is belangrijk:
 - › Bespreek naar welke doelgroep het gericht is.
 - › Bespreek wanneer het infomoment best georganiseerd kan worden.
 - › Beslis in welke taal of talen het infomoment verloopt. Dit is afhankelijk van de doelgroep. Vertalen kost extra tijd. De vertaler heeft best voldoende kennis van het onderwerp.
 - › Spreek af wie dit bekend zal maken (bijvoorbeeld via affiche of oproep voor gebed).
 - › Spreek de inhoud goed door.

“We hebben in samenwerking met de mutualiteiten enkele infomomenten gegeven in verschillende moskeeën. Voor het infomoment rond thuiszorg en palliatieve zorg heb ik dit voorbereid met de vrijwilligers en gepolst bij bezoekers. Ik merkte dat er rond dit thema wat terughoudendheid was. We hebben met hen besproken wat het precies inhoudt en wat verschillende mogelijkheden zijn. We gaven info die aansluit op hun leefwereld. Hierdoor vonden ze de inhoud wel interessant.”

(DRISS, OPBOUWWERKER)

Spreek af wie de vorming geeft en / of wie aanwezig zal zijn. Kies iemand die erna ook contactpersoon kan zijn. Die persoon kunnen ze nadien aanspreken binnen die dienst of organisatie.

Bekijk of de inhoud niet teveel is voor één moment en voorzie ook ruimte voor vragen.

Vermijd om te veel abstracte info te geven. Concrete tips zijn interessanter om je verhaal aan op te hangen.

Zorg voor visueel materiaal, bijvoorbeeld via afbeeldingen in een PowerPoint.

Een straatfeest georganiseerd door de Albanese Islamitische en Culturele Vereniging van Antwerpen.

2. ONDERSTEUNING VAN STRAAT- EN BUURTFEESTEN

- Uit het project Omnia bleek dat veel moskeeën in Oud-Borgerhout een activiteit wilden organiseren voor de buurt. Zo wilden ze hun moskee voorstellen en kennismaken met andere buurtbewoners.

"We organiseerden een straatfeest voor al onze burens. We hebben hen uitgenodigd voor een babbel. Buurtbewoners zien zo wat er leeft binnen de moskee. We merkten vroeger dat sommige burens schrik hadden van de moskee, nu zijn ze tevreden."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

"We vinden het belangrijk om burens bijeen te brengen. Veel mensen denken bij een moskee aan een eigen apart wereldje. We wilden met een straatfeest de moskee laten zien en tonen dat we ook meer te bieden hebben."

(YOUSSEF, MOSKEE HAMZA)

- Het aanbod van de verschillende diensten die ondersteuning kunnen bieden bij de organisatie van een activiteit was voor de moskeeën (die betrokken waren bij het project Omnia) onbekend. Het gaat dan bijvoorbeeld over diensten die kun-

nen helpen bij subsidieaanvragen, aanvragen van materiaal of hen in contact kunnen brengen met andere diensten.

"We hebben door de opbouwwerkers van Samenlevingsopbouw de dienst [Opsinjoren](https://opsinjoren.be) [OPSINJOREN.BE](https://opsinjoren.be) leren kennen. Je kan bij hen middelen aanvragen als je een evenement wilt organiseren en de straat wilt laten afsluiten. We wisten niet dat er zo'n mogelijkheden waren. Vroeger organiseerden we zelf al wel eens een straatfeest, maar dan met eigen middelen en zonder hulp.

(YOUSSEF, MOSKEE HAMZA)

- Je kan de moskee ondersteunen en motiveren om een aantal activiteiten te organiseren, alleen of in samenwerking met andere partners. Hou er rekening mee dat er moskeeën zijn zonder ervaring. Voorzie voor hen voldoende tijd voor voorbereiding. Zorg dat je zelf aanwezig bent op de eerste activiteit.

"Toen we een straatfeest met barbecue organiseerden tijdens de Lentepoets, was dit de eerste keer dat de moskee iets buiten de moskeedeuren organiseerde. Ik zat niet in het bestuur, maar ze vroegen me om dit mee te organiseren. Er waren in het begin wat twijfels. Niemand had daar echt ervaring mee. De eerste stap zetten is moeilijk. Door de ondersteuning en

aanwezigheid van Driss van Samenlevingsopbouw zijn we ervoor gegaan. Op de dag zelf kwamen veel vrijwilligers mee helpen en genieten. Het was een mijlpaal voor onze moskee, want nooit eerder opende onze moskee haar deuren voor het groot publiek. Dit was belangrijk voor een positief imago van de moskee."

(MOHAMED, MOSKEE ENNASSR)

Veel enthousiasme op het straatfeest georganiseerd door moskee Ennassr.

3. ONDERSTEUNING OPENDEURDAG VAN DE MOSKEE

Enkele Borgerhoutse moskeeën organiseerden een opendeurdag. Zij deden dit om buurtbewoners, diensten en beleidsmakers te laten kennismaken met de werking van de moskee.

"Waarom hebben we een opendeurdag georganiseerd? We vonden het belangrijk dat de bewoners konden kennismaken: moslims en niet-moslims. Iedereen was welkom in de moskee. Door de opendeurdag hadden we met veel burens voor het eerst contact."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

"Het doel was om het imago van de moskee naar de buurt positiever te maken. Daarvoor vonden namelijk zware verbouwingen plaats in de moskee. Buurtbewoners wisten niet wat er gebeurde. Met de opendeurdag hebben we onze moskee opengezet voor iedereen. We merken dat buurtbewoners met vragen nu een mail sturen of binnenspringen."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

- Binnen het project Omnia was het voor veel vrijwilligers de eerste keer dat ze een activiteit op zo'n schaal organiseerden.

"Onze opendeurdag was de eerste keer dat we iets dergelijks organiseerden. Het was zeer geslaagd, maar moeilijk te organiseren. Bijvoorbeeld de coördinatie van vrijwilligers en de afstemming tussen de verschillende workshops was niet gemakkelijk."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

- Het is dan ook nuttig om andere moskeeën te betrekken die al ervaring hebben.

"Op het Moskee Overleg Borgerhout heeft moskee Bilal van a tot z verteld over hun opendeurdag voor de buurt. Hier hebben we van geleerd voor onze opendeurdag."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

- De opbouwwerkers ondersteunden Borgerhoutse moskeeën en onder andere met het bepalen van doelstellingen, het samenwerken met organisaties en diensten (bijvoorbeeld Opsinjoren) en het opstellen van een draaiboek. Wie een opendeurdag voor de buurt wil organiseren kan bij diensten terecht voor professionele ondersteuning.

"Het organiseren van een opendeurdag is niet gemakkelijk. Het kost veel tijd en energie. We zijn allemaal vrijwilligers. Professionele ondersteuning was nodig. Zeker voor de voorbereiding en de aanpak op de dag zelf, bijvoorbeeld het ontvangen van de schepen."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

Buurtbewoners maken kennis met Moskee Kebdana tijdens de opendeurdag.

4. EEN MOSKEE TOELEIDEN NAAR BESTAANDE INITIATIEVEN

De opbouwwerkers kregen verschillende vragen van diensten en verenigingen om vrijwilligers en bezoekers van moskeeën toe te leiden naar andere activiteiten. Vaak was dit omdat ze weinig of geen bewoners van Marokkaanse origine bereikten op bijvoorbeeld een straatfeest, infomoment, buurtactiviteit of inspraakmoment. Dit leidde tot vragen over het samenwerken aan de activiteit en anderzijds over het bekendmaken van de activiteit zodat de bezoekers van de moskee de activiteit kennen en kunnen deelnemen.

“Er werden geregeld inspraakmomenten georganiseerd in de wijk, bijvoorbeeld rond de heraanleg van pleinen. Op die inspraakmomenten waren weinig of geen bewoners van Marokkaanse origine. De communicatie gebeurde vaak met een schriftelijke uitnodiging. Daarnaast dachten veel vrijwilligers van moskeeën dat dit gewoon een infomoment was. Ik gaf meer uitleg namelijk dat ze zelf ideeën en adviezen konden geven. Dit wekte hun interesse om naar de infomomenten

te gaan. Door de positieve ervaring dat er rekening gehouden werd met hun mening zorgde dit er voor dat er steeds meer bewoners deelnamen aan infomomenten.”

(DRISS, OPBOUWWERKER)

Als je rechtstreeks moskeeën wilt contacteren om toe te leiden naar bestaande initiatieven, kan je bij de voorbereiding rekening houden met volgende richtvragen:

- Hoe kan ik mijn activiteit duidelijk omschrijven en wat verwacht ik van de moskee?

“Soms komt iemand van een dienst naar de moskee en geeft enkel een affiche of folder. Ik weet dan niet echt waarover het gaat. Als er meer concrete uitleg wordt gegeven, bijvoorbeeld over wat de activiteit is, voor wie en wat het doel is dan kunnen we als vrijwilliger dit beter bekend maken en mensen stimuleren om te komen door bijvoorbeeld zelf mee te gaan.”

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

- Wat is het belang om deel te nemen aan de activiteit?

"Driss vroeg aan ons of we wilden meewerken aan het Terlopleinfeest. We zagen dit feest wel, maar wisten niet wie dit organiseerde. We wilden als moskee hier graag aan meewerken. We vonden het tof dat we niet gevraagd werden om iets bepaald te doen, zoals bijvoorbeeld thee schenken, maar zelf konden kiezen wat we wilden doen."

(MIMOUN, MOSKEE KEBDANA)

- Op welke manier kan ik het beste communiceren? P. 19
- Hoe maak ik mijn activiteit toegankelijk en aantrekkelijk voor mensen?

"Het District had stemcomputers in het Districtshuis staan zodat mensen konden oefenen met stemmen. Voor mensen is het moeilijk om alleen naar het Districtshuis te stappen. Wie gaat daar uitleg geven? Ik gaf in verschillende moskeeën infomomenten over verkiezingen en hoe je de stemcomputer kan gebruiken. Heel wat mensen wilden dit na de uitleg wel uittesten. We zijn met verschillende moskeeën naar het Districtshuis gegaan en het District gaf uitleg."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

Moskee Kebdana werkt samen met andere organisaties en verenigingen op het Terlopleinfeest.

5. EEN NETWERK VAN MOSKEEËN

Hoe ontstond een netwerk tussen Borgerhoutse moskeeën?

Verschillende moskeeën hadden gelijklopende vragen en noden. Zo groeide het idee bij de opbouwwerkers om gezamenlijke oplossingen te zoeken. Hiervoor organiseerden ze eind 2011 een gezamenlijke activiteit met bestuursleden en actieve vrijwilligers van enkele moskeeën.

“Samenlevingsopbouw organiseerde een uitstap naar Genk voor bestuursleden en vrijwilligers van de verschillende moskeeën van Borgerhout. We bezochten een erkende moskee, zodat we een concreter idee kregen wat dit betekende voor een moskee. We gingen ook naar de mijnen. Dit was een emotioneel moment voor verschillende mensen van de moskee die daar hebben gewerkt. In de bus naar huis werd het idee door ons geopperd om meer samen te werken. Op de evaluatie van de uitstap maakten we afspraken om samen te komen.”

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

Het bezoek aan de mijnen bracht emotionele herinneringen naar boven van mensen die er werkten.

Bezoek van erkende moskee te Genk tijdens uitstap met Borgerhoutse moskeeën in 2011.

Alle moskeeën die de opbouwwerkers individueel ondersteunden, engageerden zich om samen te werken. Voor de eerste samenkomst lijstte elke moskee de eigen noden en vragen op. In januari 2012 kwamen ze voor de eerste keer samen. Tijdens de samenkomsten groeiden er ook ideeën om samen initiatieven op te zetten in de buurt. De startende moskeeën waren snel vragende partij om de nog niet aanwezige moskeeën te betrekken. Zo ontstond het Moskee Overleg Borgerhout (MOB) met 8 van de 10 actieve moskeeën waar mensen van Oud-Borgerhout komen: 5 opgericht door bewoners van Marokkaanse origine, 1 opgericht door bewoners van Bengaalse origine, 1 opgericht door bewoners van Albanese origine en 1 opgericht door moslims zonder migratieachtergrond.

Hoe werkt Moskee Overleg Borgerhout (MOB)?

In de maandelijkse bijeenkomsten en extra werkgroepen van het Moskee Overleg Borgerhout (MOB) worden ervaringen en kennis uitgewisseld. De moskeeën werken rond thema's als erkenning van moskeeën en offerfeest. Ze gaan gezamenlijk in dialoog met diensten en beleidsmakers.

"Ik vind mijn engagement voor Moskee Overleg Borgerhout (MOB) belangrijk omdat je met andere vrijwilligers ervaringen deelt."

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

De vrijwilligers die in het MOB zitten vertegenwoordigen hun moskee. Het is dan ook belangrijk dat de bestuursleden dit netwerk vertrouwen en dat ze goed vertellen wat het moskeeoverleg besproken heeft. De beslissingen in het MOB worden teruggekoppeld aan het bestuur. In de andere richting worden beslissingen van het bestuur besproken op het MOB. Wanneer het MOB een standpunt inneemt of een brief schrijft wordt deze ondertekend door een bestuurslid van elke moskee.

"In het begin waren er in het MOB voorzitters en bestuursleden aanwezig. Doordat ze enkele vergaderingen aanwezig waren wisten ze wat er gebeurde. Ik noteerde ook en bracht verslag uit aan het bestuur. Dit gaf hen vertrouwen. Na enkele vergaderingen werd samen beslist om niet meer te vertalen, omdat dit veel tijd in beslag nam. Enkel Nederlandstalige vrijwilligers en bestuursleden kwamen nu."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

"Het MOB ging in verband met erkenning van moskeeën in dialoog met het Executief van de moslims van België (EMB) WWW.EMBNET.BE en het kabinet van de bevoegde toenmalige minister van Inburgering. Dit waren belangrijke gesprekken en daarom werd het engagement van alle moskeeën niet enkel mondeling, maar ook schriftelijk gevraagd. Dit werd met elk bestuur grondig besproken en door hen ondertekend."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

Het Moskee Overleg Borgerhout heeft goede afspraken rond communicatie.

"Vanaf 2015 heeft het MOB ook een eigen mailadres. Ze spreken af op welke vragen ze ingaan en op welke niet. Wat doen we als een dienst zich wil voorstellen? Hoe spreken we goed af met die dienst? Wat is het doel van de kennismaking en hoe lang gaat het duren? Dit wordt beheerd door één van de vrijwilligers. Officiële vragen (bv. voor samenwerking) moeten via dit mailadres gesteld worden. Daarnaast werkt het MOB vanaf 2015 met een gezamenlijke Dropbox om een overzicht te hebben van alle documenten."

(MATTIA, OPBOUWWERKER)

Vrijwilligers van Ennassr geven rondleiding in de moskee aan politici in kader van verkiezingen 2014.

Het engagement van vrijwilligers was en is belangrijk om het Moskee Overleg Borgerhout te laten werken. Vrijwilligers moeten de geschikte competenties hebben.

"Ik ging vroeger op vraag van de toenmalige voorzitter naar vergaderingen met de stad, maar dit was niet altijd mijn ding. Onderwerpen waren niet altijd interessant. Ik had weinig inbreng en een beperkte beslissingsbevoegdheid. In het begin was er in het MOB ook weinig dynamiek. Dit kwam doordat er telkens vertaald werd. Na enkele bijeenkomsten werd er overgeschakeld naar het Nederlands. Dit was zeer goed, omdat de meeste moskeeën zo één van hun jongere leden naar de vergadering stuurden. Vanaf dan voelde je de betrokkenheid en kon je zelf onderwerpen die de moskee belangrijk vond bespreken."

(MOHAMED, MOSKEE ENNASSR)

"Engagement in het MOB is niet evident: vrijwilligers moeten tijd hebben, moeten begrijpen waarover het gaat, moeten vertrouwen krijgen van hun eigen bestuur en een grote verantwoordelijkheid willen nemen"

(MOHAMED, MOSKEE ENNASSR)

"Het MOB vraagt tijd, energie en engagement. Je kan niet gewoon wegblijven omdat je iets anders wilt doen."

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

"Het is belangrijk om rekening te houden met de verschillen- de mogelijkheden van de vrijwilligers, bijvoorbeeld kort- en langgeschoolden. Iedereen moet tijd krijgen om een mening te vormen en deze te verwoorden."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

Het vertrouwen tussen vrijwilligers die in het MOB zitten is belangrijk. Vertrouwen kan je stimuleren. Zo gaan vrijwilligers ook elkaar motiveren en stimuleren.

"Er waren geregeld informele activiteiten, zodat de groep elkaar beter leerde kennen. Zo deden we uitstappen naar het Vlaams en Federaal Parlement en gingen we samen op plannings- weekend. Ook het napraten na bijeenkomsten van het MOB zijn belangrijke momenten."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

"Dit planningsweekend versterkt de banden. We leren elkaar zo beter kennen."

(GROEPSEVALUATIE PLANNINGSWEEKEND)

Hoe startte het Moskee Overleg Borgerhout (MOB)?

Het Moskee Overleg Borgerhout werd opgestart met de professionele ondersteuning van opbouwwerkers van Samenlevingsopbouw Antwerpen stad. Gezien de noden van de moskeeën in Oud-Borgerhout, hun afstand tot andere diensten en hun onderlinge afstand was dit noodzakelijk. Op andere locaties met andere moskeeën is het mogelijk dat andere organisaties of geëngageerde vrijwilligers de rol van trekker en ondersteuner van zo'n netwerk op zich nemen.

De ideale ondersteuning

De ideale ondersteuning om zo'n netwerk op te starten zoals in Borgerhout is diegene waar de ondersteuner voluit kan inzetten op de begeleiding van het proces. Het is noodzakelijk om een ondersteuner te hebben zonder eigen agenda vanuit een organisatie of één moskee.

"Ons doel was het versterken van het verenigingsleven en hen laten samenwerken. We hebben dan ook voluit kunnen inzetten op de versterking van het netwerk. De vrijwilligers konden zelf inhoud inbrengen. Doordat ze er zelf achter staan versterkt dit ook hun engagement en verantwoordelijkheid."

(DRISS, OPBOUWWERKER)

De begeleiding van het proces

De opbouwwerkers namen de begeleiding van het proces op zich.

De opbouwwerkers bewaakten dat de samenwerking gebeurde op tempo en op maat van de groep:

- Moskeeën kozen zelf om een netwerk op te starten. Het kan altijd dat iemand of een organisatie dat stimuleert.
- De ondersteuners kozen manieren van werken op maat van de groep om meer participatie en zelfstandigheid te stimuleren.
- De ondersteuners lieten mogelijke opties zien. De uiteindelijke beslissing lieten de ondersteuners over aan de vrijwilligers en moskeeën. Alles werd besproken. De vrijwilligers zijn eigenaar van het geheel. Zij kiezen zelf waar ze naar toe gaan.
- De ondersteuners betrokken altijd reguliere diensten en organisaties uit de buurt bij de voorstellen van de moskeeën.

“De ondersteuning door Samenlevingsopbouw was belangrijk. Zij zijn onpartijdig. Ze weten welke diensten er allemaal bestaan. Ze zoeken zaken uit.”

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

- Soms werden activiteiten van het MOB ondersteund door verschillende medewerkers van dezelfde organisatie. Samenlevingsopbouw leerde dat het belangrijk is dat deze medewerkers op dezelfde golflengte moeten zitten. Een goede voorbereiding, afstemming en rolverdeling hielp hierbij.
- De medewerkers van Samenlevingsopbouw hadden een vertrouwensrelatie met bestuursleden en vrijwilligers van moskeeën. Zij ervoeren dat als iets erg positief.

“We kenden Driss al. Hij trok geen enkele moskee voor.”

(YOUSSEF, MOSKEE HAMZA)

- De medewerkers bouwden een wederzijdse relatie op met een aantal leden. Zo komen ook individuele belangen op tafel. De medewerkers gingen niet focussen op de individuele problemen tussen de leden. Ze probeerden te begrijpen waarom vrijwilligers bepaalde dingen belangrijk vonden. Door begrip was het makkelijker om moskeeën te ondersteunen.

Samen plannen en evalueren

De opbouwwerkers begeleidden het netwerk in hun planning en evaluatie.

De focus van de ondersteuning lag op het leren plannen en keuzes maken op korte en lange termijn.

Vragen die de opbouwwerkers stelden om goed te plannen:

- Welke 2 of 3 vrijwilligers engageren zich vanuit de moskee voor het MOB? Kan er een nieuwe vrijwilliger gevraagd worden?
- Welke thema's leven er in jullie moskee? Welke vormings-noden hebben jullie? Kregen jullie externe vragen? Of zijn er andere noden?
- Wat is prioriteit voor de moskeeën? Is dit realistisch en haalbaar om rond te werken?
- Is het thema buurtgebonden of overstijgt dit de buurt? Met welke partners kunnen we samenwerken?
- Op welke manier gaan we werken? Bespreken we het op de maandelijkse bijeenkomst of in een werkgroep?
- Wie neemt welke taken op?

Zo werd een planning opgemaakt. De planning werd ook jaarlijks geëvalueerd.

Vrijwilligers van Moskeeën Overleg Borgerhout tijdens hun planningsweekend.

Daarvoor werden volgende vragen gesteld:

- Worden de doelstellingen van het MOB behaald?
- Is de planning opgevolgd? Wat is er blijven liggen?
- Welke resultaten zijn behaald?
- Werd het engagement van de verschillende moskeeën nagekomen?
- Werd het engagement van de verschillende vrijwilligers nagekomen?
- Wat zijn de sterktes en de zwaktes van het MOB, op basis van concrete activiteiten van het afgelopen jaar?

Taken verdelen

Bij de opstart van het netwerk van Borgerhoutse moskeeën waren er professionele medewerkers betrokken. Toch hadden zij er steeds aandacht voor dat ze zelf het MOB niet in handen namen of overnamen. Veel taken gebeurden door vrijwilligers.

Ze hadden hierbij volgende aandachtspunten:

- De hoeveelheid taken die vrijwilligers opnamen groeide wanneer ze meer kennis en vertrouwen hadden opgebouwd.

- Het moet haalbaar zijn voor vrijwilligers en voor de moskee. In principe waren er per moskee 2 of 3 vrijwilligers actief in het MOB. Zo kon er bij afwezigheid toch iemand bij zijn en verdeelden ze taken. Sommige moskeeën werkten met een beurtrol, zowel binnen moskeeën als tussen moskeeën.

"We waren met 2 vrijwilligers van onze moskee in het MOB. Ik ging naar de maandelijkse vergadering en de andere vrijwilliger naar de werkgroepen. We gaven de info en afspraken aan elkaar door."

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

"Er werd beslist om maandelijks een bijeenkomst te houden van 2 uur. Dit is kort, maar meer vergaderen vraagt nog meer tijd van de vrijwilligers. Als er iets uitgewerkt of voorbereid werd, kwamen we in een werkgroep samen."

(MATTIA, OPBOUWWERKER)

"Een aantal moskeeën nemen het voortouw. Voor een kleinere moskee is dit moeilijk."

(YOUSSEF, MOSKEE HAMZA)

Het Moskee Overleg Borgerhout (MOB) werkt verder

Samenlevingsopbouw versterkt groepen waar ze mee samenwerken. Projecten zijn tijdelijk. De ondersteuning van Moskee Overleg Borgerhout liep tot eind 2015. Vanaf 2014 werkten de medewerkers van Samenlevingsopbouw toe naar het zelfstandig werken van Moskee Overleg Borgerhout.

De opbouwwerkers werkten daarvoor aan volgende punten:

- Welke taken kunnen vrijwilligers opnemen?

"De eerste jaren werd de voorbereiding, gespreksleiding en het verslag opgenomen door de professionele medewerkers. Na een tijd werden deze taken in een werkgroep opgenomen door de vrijwilligers. Hierdoor leerden ze onder begeleiding en kregen ze vertrouwen. Vanaf oktober 2015 leidden vrijwilligers ook de gesprekken op de grote vergaderingen van het MOB. De medewerkers namen dan enkel nog de coaching op zich."

(MATTIA, OPBOUWWERKER)

- Hoe nemen we voldoende tijd om de verzelfstandiging mogelijk te maken?

"Het MOB werd eind december 2015 verzelfstandigd. In december 2014 tijdens de planning werd dit besproken. Geregeld dachten de vrijwilligers na over de toekomst. Samen met de

vrijwilligers bekeken we de toekomst van het MOB en de toekomst van hun engagement. De vrijwilligers bekeken op een planningsweekend welke taken ze zelf opnemen en voor welke taken ze ondersteuning nodig hebben. Samen werd bekeken welke organisatie deze taken verder kon opnemen."

(MATTIA, OPBOUWWERKER)

"Een weekend samen versterkt de banden. We leren elkaar zo beter kennen. De routinevergaderingen worden doorbroken. Het vergaderen was boeiend, het belangt ons namelijk allemaal aan. We hebben op korte tijd veel besproken."

(GROEPSEVALUATIE PLANNINGSWEEKEND)

Kennismaking met Opsinjoeren van de stad Antwerpen.

Waarom vinden Borgerhoutse moskeeën de samenwerking zinvol?

- Kennis delen

Een netwerk is belangrijk voor uitwisseling van ervaringen, het maken van afspraken en het uitlenen van materiaal aan elkaar.

“Voor het MOB was er geen samenwerking tussen moskeeën. Door het MOB is nu meer samenwerking: zo wisselen we ervaringen uit (bijvoorbeeld rond verzekeringscontracten), we maken afspraken (bijvoorbeeld rond gebedstijden) en we wisselen materiaal uit (bijvoorbeeld een tent voor straatfeesten).”

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

“Vroeger was het iedere moskee voor zich, nu werken moskeeën meer samen. Als individuele moskee sta je namelijk zwak. Zeker in deze tijd is samenwerking belangrijk.”

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

- Opkomen voor gezamenlijke belangen

In een netwerk kunnen thema's die het belang van één moskee overstijgen gezamenlijk behartigd worden. Een goede voorbereiding, evaluatie en opvolging is belangrijk.

Soms moeten moskeeën snel reageren door in te spelen op kansen die zich voordoen.

“Het is belangrijk dat we onze belangen samen kunnen verdelen. Zo is er dankzij het MOB bijvoorbeeld een fietsenstalling gekomen aan verschillende moskeeën.”

(YOUSSEF, MOSKEE HAMZA)

“Opkomen voor onze gezamenlijke belangen is belangrijk. Ik werk mee aan het MOB zodat alle moskeeën er beter van worden. Schitterend dat we met 1 stem naar buiten kunnen komen. Zo hebben we bijvoorbeeld gewerkt rond het thema offerfeest. Dit gebeurde in een werkgroep.”

(JAMAL, MOSKEE BILAL)

- Taken verdelen

Moskeeën worden soms gevraagd om deel te nemen aan lokale overlegmomenten. Vrijwilligers van individuele moskeeën nemen vaak al heel veel taken op. In het Moskee Overleg Borgerhout werd dit verdeeld tussen de verschillende vrijwilligers. Degene die het overleg opvolgt neemt de mening van de andere moskeeën mee en koppelt het verslag terug.

Aan verschillende moskeeën werd een fietsenstalling geplaatst om de mobiliteit in de buurt van de moskee te verbeteren.

- Eén aanspreekpunt voor partners in de buurt
Voor een dienst of organisatie is het interessant om samen te werken met een netwerk van moskeeën. Op die manier bereiken ze verschillende moskeeën in 1 keer. Een netwerk is voor de vrijwilligers de ideale plaats om kennis te maken met wat diensten kunnen betekenen voor hun moskee.

"Ik kende het Buurtsecretariaat van de stad Antwerpen

 WWW.ANTWERPEN.BE/NL/OVERZICHT/VERENIGINGEN/DETAIL/BUURTSECRETARIATEN niet en heb dit via het MOB leren kennen. Het is heel nuttig. We kunnen er bijvoorbeeld gratis kopiëren, maar ook informatie vragen aan de medewerker."

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

"Samenlevingsopbouw organiseerde voor de Vlaamse en Federale verkiezingen voor 2014 een inleefdag voor politici. Het Moskee Overleg Borgerhout werkte hier enthousiast aan mee. Het MOB organiseerde een rondleiding in 3 moskeeën en een gesprek met 13 politici van verschillende partijen. Voor het MOB was dit leerrijk. Hoe gaan we in gesprek met politici? Wat is het belang van een goede voorbereiding? Dit gaf veel vertrouwen aan de vrijwilligers."

(MATTIA, OPMBOUWER)

De vrijwilligers van verschillende moskeeën maakten in het MOB voor het eerst kennis met het Buurtsecretariaat"

6. OP WEG NAAR VERNIEUWING IN DE MOSKEE

Welke vernieuwing wilden moskeeën?

Verschillende bestuursleden en vrijwilligers van de eerste generatie, actief in vier moskeeën in Borgerhout, hadden zorgen. Ze hadden niet de administratieve vaardigheden en de Nederlandse taalkennis om bijvoorbeeld een dossier brandveiligheid op te nemen. Hoe moet je een subsidiedossier indienen? Bij welke instantie? Ze wilden graag een beroep doen op de kennis en vaardigheden van jongere generaties. Veertigers, dertigers en twintigers die vlot Nederlands spreken, de structuren beter kennen en zich willen engageren. Maar een jongere generatie helpt niet alleen. Ze hebben ook hun eigen voorstellen. Wat mocht veranderen en wat niet? Wat waren de belangen van de moskee, de bezoekers van de moskee, de buurt en de samenleving?

Ze vroegen steun aan de opbouwwerkers van het project Omnia. Samen met de bestuursleden, vrijwilligers en leden van de eerste en jongere generatie zochten ze samen naar een goede manier om aan vernieuwing en verjonging te werken.

Ze werkten aan de statuten en structuur van de organisatie. Dit intensief traject werd in vier moskeeën ondersteund door opbouwwerkers. De moskeeën wisselden hun ervaringen uit met andere moskeeën.

Om zo'n traject op te zetten heb je veel vertrouwen nodig van de verschillende betrokken groepen. Zowel vrijwilligers als professionele medewerkers kunnen zo'n traject opzetten. Vanuit het project Omnia beschrijven de opbouwwerkers hier hun ervaring. Misschien kan het jou inspireren.

Verandering is niet makkelijk

"We zijn al meer dan 30 jaar bezig. Waarom is het toch nodig om alles aan te passen?" "Waarom moet een jongere generatie in het bestuur?" "Wil een jongere generatie wel verantwoordelijkheid nemen en kunnen ze dat?" Verandering wekt vaak weerstand op. De oudere generatie wou hulp maar wou soms graag ook alles bij het oude laten.

De opbouwwerkers leerden volgende zaken uit de verschillende processen:

- Veel mensen denken dat verandering alleen problemen brengt.
- Structurele verandering vraagt een volledige aanpak. Het is meer dan de vervanging van een aantal mensen in het bestuur. Er is een grondige aanpak nodig op alle niveaus. Op het niveau van de organisatiestructuur maar ook inhoudelijk. Moskeeën die willen inspelen op actuele noden, moeten voeling hebben met de ontwikkelingen in de maatschappij.
- Verandering vraagt tijd. Er is tijd nodig om een draagvlak op te bouwen bij alle betrokkenen. Als één groep wil veranderen en de andere niet, dan lukt het niet. De eerste generatie en de nieuwe generatie moet met elkaar praten. Ze moeten niet enkel over de bestuurswissel praten maar ook over de huidige situatie van de moskee en de toekomst. Er is tijd nodig om de belangen binnen moskeeën te leren kennen en te begrijpen.

De houding van degene die het veranderingsproces trekt

De opbouwwerkers van Samenlevingsopbouw hebben gelet op volgende zaken:

- Mensen niet overtuigen, wel in gesprek gaan.
- Mensen duidelijk maken wie je bent, voor welke organisatie je staat en wat ze van jou kunnen verwachten.
- Mensen laten zien hoe belangrijk het is om aan een goede toekomst voor de moskee te werken.
- Mensen duidelijk maken dat je op een gelijkaardige manier naar alle groepen wilt luisteren. Dat je hen wilt begrijpen. Dat je hen ondersteunt om hun standpunt duidelijk te maken aan de andere groepen.
- Forceer geen verandering. Het is geen verplichting, maar een keuze die ze zelf maken.

De vernieuwing van de moskeeën gebeurde stap voor stap

De opbouwwerkers van Samenlevingsopbouw hebben volgende stappen gezet:

- Versterking moskeebestuur
- Gesprekken met de eerste generatie vrijwilligers van een moskee
- Gesprekken met een jongere generatie
- Versterken van een jongere generatie
- Samenbrengen van de twee generaties

Versterking van het moskeebestuur

Stappen zetten naar verandering is een proces dat een goede voorbereiding vereist. Het is nodig om te bepalen wie een rol moet spelen, hoe het moet, welke stappen wanneer moeten gezet worden. Het proces en traject kan verschillen van moskee tot moskee.

Om de juiste voorwaarden te scheppen voor vernieuwing, gingen de opbouwwerkers niet alleen praten. Ze werkten ook actief mee met de moskeeën. Ze deden geen dingen in de plaats van de vrijwilligers of bestuursleden, maar gaven advies en informatie om dingen zelf te doen.

Voorbeelden van niet enkel praten maar ook samen doen, zijn:

- Helpen om de moskee in orde te brengen met de vzw-wetgeving en uitleggen waarom dat belangrijk is.

“Opbouwwerkers Driss en Geert kwamen langs om toelichting te geven over de vzw-wetgeving (bijvoorbeeld informatie over de algemene vergadering en statuten). Op dat moment was het voor mij Chinees, een ver-van-mijn-bedshow. Ondanks dat ik studeerde, wist ik niet veel over vzw-wetgeving. Zij hebben de structuur duidelijk op een groot papier geschreven. Dit hing een aantal jaar in onze bureau. Ik had het gevoel dat dit niet realiseerbaar was in onze moskee. Ik was initieel niet van plan om mee in het bestuur te zetelen zonder enig zeggenschap. Het is namelijk een grote verantwoordelijkheid. Echter, als moslim voel je de plicht je steentje bij te dragen. Ik wilde iets terug doen voor de moskee waar ik jaren mijn

islamitische vorming heb genoten en waar ik verbeterpunten zag."

(MOHAMED, MOSKEE ENNASSR)

- Aanvraag voor vrijstelling van onroerende voorheffing voor vzw moskee: dit is indirect een serieuze financiële steun voor de moskee.
- Helpen om de moskee in orde te brengen voor de brandveiligheid. Waarom is dat belangrijk? Wat moet in het dossier staan? Bij welke dienst moet je dat binnenbrengen?
- Wegwijs maken in hoe een moskee erkend kan worden. Wat komt daarbij kijken? Welke informatie, attesten en bewijsstukken hebben ze nodig? Een moskee moet zelf beslissen of ze een erkenning willen aanvragen.

Vrijwilligers zetten zich in tijdens straatfeest van moskee Ennassr.

Gesprekken met de eerste generatie vrijwilligers van een moskee

De opbouwwerkers zijn begonnen met gesprekken met de mensen die de moskee gestart zijn. Vaak gaat het over mensen die de moskee opgericht en gebouwd hebben met eigen middelen. Ze hadden geen financiële of logistieke steun van de overheid, diensten of privésponsors. Ze bouwden de moskee om hun religie te beleven, Arabisch te leren aan hun kinderen en het geloof door te geven aan volgende generaties.

Volgende zaken kwamen aan bod tijdens die gesprekken:

- De verwachtingen van de maatschappij naar de moskee, vroeger en nu.
- Het belang van de sociale rol van de moskee in de buurt.
- De samenwerking met andere organisaties en diensten.
- De communicatie met diensten van de stad en met niet-islamitische bewoners.
- Ergernissen en problemen.
- De visie op de toekomst van de moskee (vb. erkenning van de moskee).

- De overdracht aan de volgende generaties: willen ze de fakkel doorgeven?
- De houding tegenover vernieuwing.
- De visie op jongere generaties en hun verantwoordelijkheden.
- Wat ze van een jongere generatie verwachten.
- De wens om samen met de jongere generatie de moskee te beheren en besturen.

Gesprekken met een jongere generatie

De jongere generatie zijn twintigers, dertigers en veertigers die in de moskee komen of vrijwilligerswerk doen in de moskee.

De opbouwwerkers begonnen met individuele gesprekken over het reilen en zeilen in een moskee. Ze kozen daarvoor neutrale gesprekslocaties waar mensen vrij konden praten zonder vrees om mensen te beledigen.

De opbouwwerkers stelden in de individuele gesprekken volgende vragen:

- Weet je wat leeft in de moskee?
- Hoe kijk je zelf naar vrijwilligerswerk in de moskee?
- Waarom wil je vrijwilligerswerk doen?
- Wat verwacht je van het huidige bestuur?
- Denk je dat je kan samenwerken met de leden van het huidige bestuur?
- Kan je samenwerken met andere jongeren?
- Wat kunnen ze van jou verwachten?
- Welke verantwoordelijkheid wil jij opnemen in de moskee en waarom?
- Kan jij met moeilijke situaties omgaan en met mensen die je tegenwerken?
- Besef je dat andere bezoekers van de moskee andere meningen/ideeën kunnen hebben?
- Ken je de structuur van een vzw: algemene vergadering, raad van bestuur, dagelijks bestuur?
- Weet je iets van de statuten van de vzw moskee?

Na de individuele gesprekken brachten de opbouwwerkers de jongere generatie samen in een groep. Ze wisselden hun gedachten uit en gaven hun kijk op de moskee.

De opbouwwerkers stelden in de groepsgesprekken volgende vragen:

- Willen jullie je op lange termijn engageren en een serieuze verantwoordelijkheid nemen?
- Kunnen jullie elkaar steunen?
- Hoe zien jullie de verandering in de moskee?
- Wat willen jullie in de moskee doen?
- Wat betekent teamwerk voor jullie?
- Hoe willen jullie samenwerken met de eerste generatie?
- Hoe gaan jullie een duidelijke taakverdeling maken?
- Wat hebben jullie nodig om jullie taak goed te doen?
- Zijn jullie klaar om in gesprek te gaan met de eerste generatie?
- Hebben jullie duidelijke verwachting naar elkaar voor een goede samenwerking?
- Hoe willen jullie de vernieuwing aanpakken?

Tijdens gesprekken kwamen misverstanden naar boven. Misverstanden in het bestuur, met bezoekers, tussen jongere en oudere generaties. Bij ernstige misverstanden hielden de opbouwwerkers daar rekening mee. Negeren was geen oplossing. De opbouwwerkers zorgden soms voor confrontatie. Dit is niet makkelijk. Het was belangrijk dat ze dat op een respectvolle manier deden. Ze kozen geen partij maar brachten de verschillende partijen telkens terug naar het algemeen belang.

"Ik ben altijd lid geweest, maar had weinig tijd. Door bepaalde gebeurtenissen had ik meer interesse, er werd vanuit jongeren weinig gedaan. Ik werd gevraagd vanuit het bestuur. Het heeft me aangetrokken dat andere capabele jongeren interesse hadden."

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

"Als je er niet in gelooft, moet je er niet aan beginnen. Ik heb de stap bewust genomen en ik blijf me inzetten. Velen proberen, maar als het moeilijk gaat zetten ze een stap achteruit. Als ik me inzet, krijg ik resultaat en voldoening. Ik blijf me inzetten."

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

"Het is niet makkelijk om capabele vrijwilligers te vinden die tijd willen steken in het beheer van de moskee."

(MOHAMED, MOSKEE ENNASSR)

Versterken van een jongere generatie

Vaak heeft een jongere generatie bezoekers en vrijwilligers geen ervaring met gestructureerd vrijwilligerswerk en de werking van een vzw. Ze hebben nog geen kans gehad om verantwoordelijkheid op te nemen. Ook durven ze soms het gesprek niet aan te gaan met de oprichters. Ze vrezen zo onrespectvol te zijn tegenover de mensen die zo hard gewerkt hebben.

De opbouwwerkers probeerden mensen van een jongere generatie te versterken door:

- kennis te maken met de manier van werken van een vzw of organisatie.
- informatie te geven over vzw-wetgeving: structuur van een vzw, statuten, het belang van goede statuten en algemene vergadering.
- hen te ondersteunen en te motiveren om activiteiten te organiseren voor de moskeeleden of voor de wijk zoals een

straatfeest, de Lentepoets of de organisatie van het Offerfeest.

- hen in contact te brengen met diensten van de stad of district.
- aan te geven hoe ze een gesprek of overleg met een dienst of organisatie kunnen voorbereiden.
- hen te steunen tijdens overleg.
- hen bewust te maken dat bijleren tijd en engagement vraagt.
- hen te laten ervaren hoe ze samen kunnen werken.

"Driss heeft met enkele jongeren samengezeten en voorgesteld om vrijblijvend nieuwe statuten voor te bereiden. Dit was een gouden zet. Dit was een zeer leerrijke periode: je leert de anderen kennen (wie inzicht heeft, geëngageerd is of wie welke capaciteiten heeft). Zo zag je of er potentie was om in de toekomst verder samen te werken. De aanpassingen van de statuten namen maanden in beslag."

(MOHAMED, MOSKEE ENNASSR)

"In ons bestuur bekijken we welke talenten/competenties er zijn. In de voorbereiding van de statuten leer je elkaar kennen: je leert elkaars mening kennen, waar liggen ieders sterktes (financiën, educatie,...)? Het was een goede oefening."

(ABDELAZIZ, MOSKEE ENNASSR)

"We bereidden de Algemene Vergadering goed voor. We hadden zoals verplicht een uitnodiging gemaakt met een agenda en deze verspreid in de moskee. Er waren 22 mensen aanwezig, meer dan we verwachtten. Iedereen was onder de indruk."

(MOHAMED, MOSKEE ENNASSR)

Samenbrengen van de twee generaties

Na de gesprekken met de eerste generatie en de jongere generatie was het tijd om hen samen te brengen. Zo konden de structurele veranderingen in de moskee starten.

De gesprekken werden heel goed voorbereid om misverstanden en onnodige discussie te vermijden.

In de analyse vooraf hielden de opbouwwerkers rekening met volgende zaken:

- Het belang van de hele doelgroep en van elke groep apart (eerste generatie en jongere generatie).
- Het belang van de eerste generatie met de nadruk op het werk dat ze deden. Wat waren hun verwezenlijkingen? Welke ervaringen moesten ze doorgeven aan de jongere generatie?
- Het belang van de continuïteit, zodat het werk van de eerste generatie niet verloren gaat.
- De kwaliteiten die de jongere generatie heeft: taal, communicatie, administratie, maatschappelijk engagement in de moskee, in de buurt of in de wijk.
- De ondersteuning die de jongeren nodig hebben om de zware verantwoordelijkheid op te nemen en te zorgen voor de continuïteit.

Meer vertrouwen als resultaat

De opbouwwerkers stelden vast dat dit traject voor een betere vertrouwensband zorgde. Er ontstond meer begrip tussen de verschillende generaties in de moskee. Na het traject namen meer vrijwilligers van de jongere generatie verantwoordelijkheden op in het bestuur. Ze vinden de weg naar diensten en gaan samenwerkingsverbanden aan. Dit was ook voor andere vrijwilligers van de jongere generatie een stimulans om zich in te zetten. Eveneens zorgde dit er ook voor dat meer vrijwilligers van jongere generaties zich wilden inzetten voor het MOB.

DANKWOORD

We hebben de afgelopen jaren met veel plezier aan het project Omnia gewerkt. We willen alle betrokken bestuursleden, vrijwilligers en bezoekers van de moskeeën bedanken.

Extra dank ook aan de vrijwilligers die geïnterviewd werden voor deze publicatie. Daarnaast willen ook de vele diensten en organisaties bedanken die met moskeeën samenwerkten.

We hopen dat veel mensen uit deze brochure inspiratie halen.

**Driss Bidane, Geert Janssen en
Mattia De Pauw**

COLOFON

Samenlevingsopbouw Antwerpen stad vzw,
Gasstraat 12-14, 2060 Antwerpen

Volg ons op Facebook
www.samenlevingsopbouw.be/antwerpenstad

Meer weten of samenwerken in en met moskeeën?
Neem contact op met opbouwwerkers Driss Bidane,
driss.bidane@samenlevingsopbouw.be, 0473 85 45 08
of Mattia De Pauw, mattia.depauw@samenlevingsopbouw.be, 0475 46 89 26

Contact opnemen met Moskee Overleg Borgerhout
moskeeenoverlegborgerhout@gmail.com

Uitgave

Samenlevingsopbouw Antwerpen stad vzw

Redactie

Driss Bidane, Geert Janssen, Mattia De Pauw

Eindredactie

Latifa El Morabit, Tobias Tesseur, Heidi Zwaenepoel

Foto's

Samenlevingsopbouw Antwerpen stad

Grafisch ontwerp

MadebyHanna

Januari 2016

©Samenlevingsopbouw Antwerpen stad vzw